

Bosna i njeni susjedi u srednjem vijeku

Pristupi i perspektive

Elmedina Duranović - Enes Dedić - Nedim Rabić (ur.)

BOSNA I NJENI SUSJEDI U SREDNJEM VIJEKU:

PRISTUPI I PERSPEKTIVE

Zbornik radova

Elmedina Duranović, Enes Dedić, Nedim Rabić (ur.)

Karta na koricama:

Insularium illustratum Henrici Martelli Germani,

Ms 698 (Ms483), fol. 68'-69.

cliché CNRS-IRHT, © Bibliothèque et archives du château de Chantilly

POSEBNA IZDANJA

Knjiga 12

Izdavač:

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
Podgaj 6, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.iis.unsa.ba

Urednici:

Elmedina Duranović
Enes Dedić
Nedim Rabić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(497.6)“04/14”(082)

BOSNA i njeni susjedi u srednjem vijeku : pristupi i perspektive : zbornik radova /
urednici Elmedina Duranović, Enes Dedić, Nedim Rabić. - Sarajevo : Institut za historiju
Univerziteta, 2019. - 357 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Posebna izdanja / Institut za historiju ; knj.
12)

Lat. i ćir. - Summaries.

ISBN 978-9958-649-32-5

COBISS.BH-ID 28648710

UNIVERZITET U SARAJEVU – INSTITUT ZA HISTORIJU

**Bosna i njeni susjedi u srednjem
vijeku: pristupi i perspektive**
Zbornik radova

Elmedina Duranović, Enes Dedić, Nedim Rabić (ur.)

Sarajevo, 2019.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
Nedim Rabić BOSNA I ISTOČNO-CENTRALNA EVROPA U SREDNJEM VIJEKU: ODNOS MIKRO I MAKROREGIJE.....	11
Neven Isailović POGLED IZNUTRA I POGLED SA STRANE – PERCEPCIJA SREDNJOVEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE I NJENIH STANOVNIKA U DOMAĆIM I STRANIM IZVORIMA.....	33
Dženan Dautović VAMPIRI, LISICE I KOROV: “SVETA RETORIKA” I PROPAGANDNO DJELOVANJE PROTIV BOSNE U PISMIMA POSTLATERANSKIH PAPA PRVE POLOVINE 13. STOLJEĆA	59
Bálint Ternovác CRKVENE VEZE IZMEĐU BOSNE I KRALJEVINE UGARSKE DO SREDINE 14. VEKA	81
Boro Bronza THE TOWN OF DUBICA BETWEEN THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE KNIGHTS TEMPLAR DURING THE 13 th CENTURY	101
Ivan Botica DODIRI KNEZOVA KRBAVSKIH SA SREDNJOVJEKOVNOM BOSNOM	119
Adis Zilić USPJEŠNI I NEUSPJEŠNI POKUŠAJI ŠIRENJA DUBROVNIKA NA BOSANSKE TERITORIJE.....	159
Amer Maslo IZMEĐU BOSANSKOG ZAJEDNIŠTVA I SOPSTVENIH INTERESA: POLITIKA KNEZA PAVLA RADINOVIĆA PREMA UGARSKOM KRALJEVSTVU I OSMANSKOM CARSTVU (1408-1415)	193

Irfan Teskeredžić DE STATU ATQ(UE) REGIE TURGKEYE – NEPOZNATI PREPIS IZ XV STOLJEĆA SA NOVIM PODACIMA O SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI.....	217
Enes Dedić SERBIAN PRINCESSES AT THE BOSNIAN COURTS IN THE 15 TH CENTURY (Contribution to knowledge of the marital relations of the rulers and noblemen of the Bosnian Kingdom and the Serbian Despotate).....	229
Miloš Ivanović PURGARI U GRADSKIM NASELJIMA SREDNJOVEKOVNE BOSNE I SRBIJE.....	253
Paweł Cholewicki LATE MEDIEVAL BOSNIA AND POLAND: DIMENSIONS OF THE INTERACTION.....	273
Marina Odak U ZNAKU MAČA – PREDSTAVA VLADARA NA DINARIMA BANA STJEPANA II KOTROMANIĆA.....	305
Милан Војновић БОСНА НА КАРТАМА БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА ИЗ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 15. ВЕКА.....	333
AUTORI PRILOGA.....	357

PURGARI U GRADSKIM NASELJIMA SREDNJOVEKOVNE BOSNE I SRBIJE*

Apstrakt: Cilj rada je da se ponovno analiziraju svi dostupni podaci o purgarima u srednjovekovnim gradovima bosanske i srpske države. Najpre, nastojaćemo da uočimo kojim su sve terminima oni označavani. Glavnina pažnje biće posvećena utvrđivanju njihovih nadležnosti kao gradskih magistrata. Takođe, namera nam je da ispitamo iz kojih su etničkih i društvenih slojeva dolazili.

Ključne reči: purgari, Bosna, Srbija, gradovi, vlast, zakonik, vlastela.

Abstract: The aim of this paper is to re-analyze all available data on burghers (purgari) in the medieval towns of the Bosnian and Serbian state. First, I will try to find out which terms are used for them. The main focus will be on determining their competencies as city magistrates. Also, I intend to examine from which ethnic and social classes they came from.

Keywords: burghers, Bosnia, Serbia, towns, authority, code, nobility.

Dolazak Sasa sredinom XIII veka na Balkan presudno je doprineo razvoju rudarstva u Srbiji i Bosni.¹ Pored toga, oni su značajno uticali i na formiranje upravnog uređenja rudarskih gradova u pomenutim državama. Jedan od elemenata sistema vlasti u njima nastao pod uticajem Sasa bilo je i *veće purgara*. Potrebno je napomenuti da se oni javljaju i na području Vlaške i Transilvanije, tačnije Braili i Brašovu, u gradovima koji su se razvili pod saskim uticajem.²

---

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije Srednjovekovne srpske zemlje (13–15. vek): politički, privredni, društveni i pravni procesi (Ev. br. 177029).

¹ Više o dolasku Sasa: Михаило Динић, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни I*, Научна књига, Београд, 1955, 23–25; Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић-Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, Прометеј – Вукова задужбина, Београд, 2002, 21–22.

² Динић, *За историју рударства I*, 17.

Postojanje *purgara* na području Bosne i Srbije može se zapaziti od druge polovine XIV veka.³ Sam termin je slovenski naziv koji potiče od nemačke reči *bürger* (građani).⁴ Potrebno je napomenuti da se u dokumentima javljaju i drugi nazivi za osobe sa istom funkcijom. Tako se u jednom ćirilskom aktu iz 1438. javlja pojam *građani* (ГРАЂАНИ).⁵ S druge strane, u dubrovačkim dokumentima na latinskom i italijanskom jeziku označavani su na različite načine, što može otežati utvrđivanje da li je zaista uvek reč o pomenu *purgara*. Jasno je npr. da se pojam *citadini* odnosi na njih u tužbi na italijanskom vezanoj za gore pomenuti slučaj.⁶ Kao nazivi za *purgare* po Mihailu Diniću pojavlju se i termini *borgesani*, *judicibus* (*sudije*), *officiales*, *maiores civitatis*, *domini anciani* i *vlastela*.⁷ Prema mišljenju Anta Babića, svi ovi termini, uključujući i pojam *purgari*, imali su i šire značenje koje se odnosilo na deo stanovništva obuhvaćen povlasticama koji je u gradskim organima vlasti bio predstavljen osobama iz svojih redova.⁸ S naše strane, nismo sigurni da se iza svih ovih pojmova koje je Dinić naveo nalaze isključivo *purgari*, što ćemo nešto niže pokušati i da obrazložimo. Za sam termin *purgari* pak smatramo da nije imao i šire značenje kako je to Babić predložio, što smatramo da će pokazati i naša analiza. Glavni cilj ovog rada je da se ponovo sveobuhvatno analizira uloga i značaj *purgara* na osnovu dostupnih podataka o njima.

Purgari kao sudije

Glavni izvori za proučavanje njihovog mesta u gradskom uređenju su *Novobrdski zakonik* despota Stefana Lazarevića iz 1412.⁹ i dokumenti iz

³ Марица Маловић-Ђукић, “Пургари”, у: *Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Knowledge, Београд, 1999, 605.

⁴ Динић, *За историју рударства* I, 14; *Рјечник хрватскога или српскога језика*, Sv. 53, Dio 12/3, *Provrtotinica – pustopasno*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1952, 686; Маловић-Ђукић, “Пургари”, 604.

⁵ Константин Јиречек, “Споменици српски”, *Споменик*, 11, Српска краљевска академија, Београд, 1892, 80; Михаило Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* II, Научно дело, Београд, 1962, 14–15.

⁶ Динић, *За историју рударства* I, 15, нап. 60.

⁷ Ibid, 14–15.

⁸ Anto Babić, “Друштво средњовековне босанске државе”, у: *Прилози за историју Босне и Херцеговине I. Друштво и привреда средњовековне босанске државе*, ур. Enver Redžić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1987, 63–64.

⁹ Никола Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Научно дело, Београд, 1962. Да за овај правни споменик треба користити назив *Novobrdski zakonik*, образложење је дао Sima Ćirković. Сима Ђирковић, “Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412.

Dubrovačkog arhiva.¹⁰ Potrebno je napomenuti da je njihovo postojanje zabeleženo ne samo u rudarskim centrima kao što su bili Srebrenica, Novo Brdo, Fojnica i Olovo već i u Zvoniku,¹¹ a možda i u Goraždu.¹² Ne srećemo ih međutim u Brskovu, njihovom prvom rudarskom centru na tlu srpske države, verovatno zato jer je ono već od sredine XIV veka samo životarilo.¹³

Kako bismo utvrdili funkciju purgara, najpre ćemo poći od propisa koje donosi *Novobrdski zakonik* despota Stefana Lazarevića, tačnije njegov drugi deo koji se u nauci označava kao gradski *Zakon Novog Brda*.¹⁴ Vredi napomenuti da se u samom *Zakoniku* kao vreme njegovog donošenja nalazi 1412, ali neki podaci iz njegovog uvoda ukazuju da je mogao biti donet još 1390, a da je kasnije samo potvrđen.¹⁵ Takođe вреди naznačiti da je za njegovo sastavljanje angažovano 24 “dobrih ljudi” iz drugih mesta koja imaju rudu.¹⁶ Stoga se može pomišljati da su slični propisi postojali i u drugim rudarskim gradovima, što daje dodatni značaj ovom pravnom spomeniku. Prva odredba koja govori

---

године”, у: *Ново Брдо*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 2004, 174; Idem, *Латинички препис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића. Увод, текст, превод и коментари*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, 8–12.

¹⁰ Ćirilski dokumenti vezani za purgare dostupni su u poznatim edicijama izvora Ljubomira Stojanovića i Konstantina Jirečeka. Jedno važno pismo za ovu temu izdao je i Mihailo Dinić. Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма I–1*, Српска краљевска академија, Београд – Сремски Карловци, 1929, 168; Јиречек, “Споменици српски”, 75, 80, 86–88; Михаило Динић, “Три ћириловска писма из 1447. године”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XV, Филолошки факултет, Београд, 1935, 168–169. Dubrovačka latinska i italijanska akta nama nisu direktno dostupna, ali ih je u celosti ili ekstenzivno naveo Mihailo Dinić. Динић, *За историју рударства I*, 15–18; Idem, *За историју рударства II*, 74.

¹¹ Динић, *За историју рударства I*, 18; Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1978, 245; Сима Ђирковић, “Неостварена аутономија: градско друштво у Србији и Босни”, у: *Работници, војници, духовници: друштва средњовековног Балкана*, Београд, Equilibrium, 1997, 270.

¹² Десанка Ковачевић-Којић, “О кнезовима у градским насељима средњовековне Босне”, у: *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Историјски институт, Београд, 2007, 286; Eadem, *Градска насеља*, 245.

¹³ Динић, *За историју рударства I*, 14; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, *Старо српско рударство*, 25, 27; Владета Петровић, “Брсково”, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, ред. Синиша Мишић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2010, 59–60.

¹⁴ Ђирковић, *Латинички препис*, 11–12, 16; Јелена Даниловић, “Закон града Новог Брда”, *Анали Правног Факултета*, 1–2, 1990, Правни факултет, Београд, 19–21.

¹⁵ Ђирковић, “Новобрдски законик”, 170–173; Ђирковић, *Латинички препис*, 8–11.

¹⁶ Радојчић, *Закон о рудницима*, 37; Ђирковић, *Латинички препис*, 11, 20, 40.

o njihovoj funkciji je IV član¹⁷, prema kome su oni s vojvodom, knezom, protopopom i “dobrim ljudima” imali zajedno da presuđuju u parnicama koje su se ticale baština i drugih krupnijih poslova.¹⁸ Bili su dakle deo sudijskog kolegijuma koji je presuđivao u važnijim sporovima. S razlogom se pretpostavlja da se na purgare odnosi pomen *curia Teutonicurum* u vezi s jednim sporom vođenim 1373. u Fojnici.¹⁹ Sedam godina kasnije protovestijar kralja Tvrtka I (1353–1391) izjavio je da je Nikoje Minčetić iz Srebrenice odbio da se pojavi pred njegovim sudom izrekavši da želi odgovarati pred Sasima (*coram Theotonicis*).²⁰

Međutim, čini se da se ovaj *Saski sud* ne može sasvim izjednačiti sa sudijskim kolegijumom kakav srećemo u *Zakonu Novog Brda*. Naime, onaj pomenut u Fojnici bio je po svoj prilici autonomni sud koji je trebao da rešava sporove između stanovnika koji su imali status Sasa.²¹ Da su oni kao privilegiju imali pravo na autonomno sudstvo, najraniju potvrdu možemo naći u Povelji kralja Stefana Dečanskog (1321–1331) Dubrovčanima iz decembra 1321. godine. Tim aktom on je u stvari samo potvrdio povlastice koje im je dao njegov otac. Jedna od njih bila je da u slučaju parnice Dubrovčanina sa Sasom svaka strana treba dati po jednog sudiju.²² Ovakav propis se doista ne sreće kasnije u aktima Nemanjića, ali se ponovo pojavljuje januara 1387. u poveljama kneza Lazara i Vuka Brankovića Dubrovčanima.²³ Istovetne odredbe javljaju se i

¹⁷ Označavanje članova *Zakona Novog Brda* rimskim ciframa koristimo shodno izdanju Nikole Radojčića.

¹⁸ Радојчић, *Закон о рудницима*, 52.

¹⁹ Динић, *За историју рударства* I, 10, 20; Десанка Ковачевић-Којић, “Фојница у средњем вијеку”, у: *Градски живот у Србији и Босни (XIV-XV вијек)*, Историјски институт, Београд, 2007, 120.

²⁰ Динић, *За историју рударства* I, 11.

²¹ Константин Јиречек, *Историја Срба*, књ. 1, *Политичка историја до 1537. године*, Научна књига, Београд, 1952, 270; Сима Ђирковић, “Саси”, у: *Лексикон српског средњег века*, 649; Десанка Ковачевић-Којић, “Фојница”, 120.

²² Небојша Порчић, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*, Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд, 2017, 192.

²³ Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: текст, коментари, снимци*, Чигоја штампа, Београд, 2003, 192; Марко Шуица, Татјана Суботин Голубовић, “Повеља Вука Бранковића Дубровнику”, *Стари српски архив*, 9, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Филозофски факултет у Бањој Луци, Међуопштински историјски архив у Чачку, Београд, 2010, 101; Динић, *За историју рударства* I, 21.

docnije u poveljama despota Stefana Lazarevića i njegovog naslednika Đurđa Brankovića namenjenim istom destinataru.²⁴

Da je odredba o mešovitom sudu između Sasa i Dubrovčana primenjivana i u četvrtoj deceniji XV veka, svedoče nam podaci vezani za jedan sudski spor u Srebrenici. Prema njemu, Dubrovčanin Mihailo Volčić novembra 1437. u rodnom gradu podneo je tužbu protiv Baranina Jovana Pika, čiji je bio jemac izvesni Ratko protiv koga je ranije dobio spor pred knezom Bartolom Latinicom i purgarima Srebrenice, koji su zasedali sa isto toliko Dubrovčana. Nakon više od godinu dana Ratko se požalio na nagovor Jovana i pozvao ga samo pred srebreničke purgare, koji su oborili raniju presudu odbivši da pozovu odgovarajući broj Dubrovčana. Izjavili su tom prilikom da su u ovom slučaju samo oni nadležni, te da ne mogu dozvoliti da se ošteti njihov građanin. Ukoliko ima neka potraživanja, poručili su mu da ih traži od Jovana, koji je stranac.²⁵ Na osnovu ovog slučaja moglo bi se zaključiti da su purgari imali ulogu saskih sudija u mešovitim parnicama. Međutim, prema mišljenju Mihaila Dinića, *curia Teutonicourum* u stvari se preobrazio u *curia Sclauorum* ili *curia purgarorum*.²⁶ Kao argument za svoju tezu naveo je činjenicu da je 1438. Dubrovčanin Pirko Bolesalić *građane* i pristave koji su ga vezali označio kao Srbe.²⁷ Pošto je izložio primer spora koji je vodio Mihailo Volčić, izrazio je mišljenje da su se u praksi odredbe o mešovitom sudu između Sasa i Dubrovčana svodile u suštini na raspravljanje parnica u mestima sa nasleđenim saskim uređenjem, pri čemu su purgari i Dubrovčani donosili presudu. Nadalje je istakao da ukoliko bi se mislilo da nije reč o sudu purgara, to bi značilo pretpostaviti da su Sasi predstavljali posebno značajnu etničku grupu koja je mimo gradskih vlasti rešavala sporove sa dubrovačkim građanima. Takve grupe po njemu nije bilo i zaključuje da u izvorima nema traga da su građani Republike Svetog Vlaha svoje sukobe sa stanovnicima rudarskih naselja razrešavali drugde sem sa lokalnim vlastima.²⁸ Mora se napomenuti da Diniću u vreme pisanja prvog dela studije o rudarstvu nije bio poznat tekst *Novobrdskog*

²⁴ Андрија Веселиновић, “Повеља деспота Стефана Лазаревића Дубровчанима”, *Стари српски архив*, 10, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Филозофски факултет у Бањој Луци, Међуопштински историјски архив у Чачку, Београд, 2011, 156; Динић, *За историју рударства* I, 21.

²⁵ Динић, *За историју рударства* I, 20–21.

²⁶ Ibid, 20.

²⁷ Јиречек, “Споменици српски”, 80.

²⁸ Динић, *За историју рударства* I, 20–21.

zakonika. Povodom gore izrečenog najpre treba reći da nema nikave sumnje da u XV veku, a verovatno i nešto ranije, Sasi više nisu predstavljali posebnu etničku grupu. Dobro to ilustruje slučaj već pomenutog Nikoja Minčetića, za koga se moralo utvrditi da li je *Sas*, *Dubrovčanin* ili *Sloven*. Utvrđivalo se u stvari kojoj od tih pravnih grupa pripada.²⁹ Potrebno je reći da je u periodu osmanske vladavine *Sas* postala odrednica za sve rudare.³⁰ Dinić je ipak bio stanovišta da se ne bi moglo tvrditi da su svi rudari krajem srednjeg veka uživali poseban pravni položaj.³¹ Usled nedostatka izvora ovo pitanje se mora ostaviti otvorenim. Važnije nam je da na ovom mestu primetimo kako sud koji je doneo presudu u sporu Mihaila Voličića i Ratka nije istovetan onome kakav je opisan u *Zakonu Novog Brda*. Logično je i postaviti pitanje ko bi zastupao domaće stanovništvo koje nije imalo status Sasa.

Sudski kolegijum gotovo istovetan onom iz *Zakona Novog Brda* srećemo pak u aktu o jednoj parnici vođenoj novembra 1457. u Srebrenici. Kao njegovi članovi navedeni su vojvoda Miloš, knez Jaketa Radulinović, purgari i vlastela srebrenička. U njihovoj presudi navodi se da su saslušali oštećene Dubrovčane, kao i one koji su bili s njima te noći kada su pokradeni. Oštećeni su svoj iskaz potvrdili zakletvom na osnovu koje su, kako se navodi, vojvoda, knez i vlastela doneli odluku.³² Nije navedeno na koji način je funkcionisao sudijski kolegijum, te ne možemo reći da li je neki njegov član imao možda važniju ulogu od drugih pri donošenju presude. Pominje se samo da bi, ako se optuženi ne bi zakleli, bili krivi po *zakonu mesta*.³³ Ovaj podatak izgleda ukazuje da je Srebrenica imala svoj zakon po kome su se donosile presude.³⁴ Takođe, jasno je iz iskaza tužitelja u ovom procesu da je ovo sudsko veće tretirano kao despotov sud.³⁵ Sve članove sudskog veća Dubrovčani su prilikom zavođenja presude u njihovom gradu označili kao “srebreničke oficijale”.³⁶ Navelo je to Mihaila Dinića na zaključak da se taj termin odnosi na “vlastelu”, odnosno purgare.³⁷

²⁹ Ibid, 11–12, 20.

³⁰ Динић, *За историју рударства* I, 19–20; Ђирковић, “Саси”, 649.

³¹ Динић, *За историју рударства* I, 20.

³² Јиречек, “Споменици српски”, 87–88.

³³ Ibid, 88.

³⁴ Babić, “Društvo srednjovekovne bosanske države”, 65.

³⁵ Јиречек, “Споменици српски”, 88; Babić, “Društvo srednjovekovne bosanske države”, 65.

³⁶ Јиречек, “Споменици српски”, 88.

³⁷ Динић, *За историју рударства* I, 15.

Pojam *srebrenička vlastela* po našem sudu odnosi se i na “dobre ljude” shodno IV članu *Zakona Novog Brda*, koji ih navodi kao članove sudskog veća.³⁸ Slažemo se stoga s mišljenjem da je vlastela u ovom slučaju bila širi pojam gde su spadali i purgari.³⁹ Ulogu “dobrih ljudi” u srpskim gradovima imale su osobe koje su pripadale bogatijem i uticajnijem sloju stanovništva. Među njima bili su brojni sveštenici, rudarski stručnjaci i trgovci.⁴⁰ Sasvim je izvesno da je slična situacija bila u bosanskim gradovima, mada nedostaje konkretnih primera kojima bismo to potvrdili.⁴¹ Na osnovu toga reklo bi se da valja razdvojiti mešoviti sud od sabornog, u kome je bilo predviđeno učešće gradskih magistrata. Doista treba reći da se u sporu koji su rešavali purgari i Dubrovčani pominje i učešće kneza. S druge strane, postoji stav da se termin “dobri ljudi” u IV članu odnosi u stvari na četiri osobe koje su birane za nadziranje trgovačkih poslova u gradu, a koje su označavane istim pojmom.⁴² Takvim tumačenjem, čini se, bila bi još izvesnija distinkcija između dva suda. Propisi *Zakona Novog Brda* nadalje ukazuju da je postojalo više vrsta sudova. Prema njegovom VI članu, za rudarske parnice nadležnost su imali *carinički*, *rupni* i *saborni sud*.⁴³ Nije poznato ko je sve činio saborni sud, ali je verovatno da su i purgari bili njegov deo.⁴⁴ Nažalost, o njihovom udelu u tim suđenjima može se samo spekulirati.

³⁸ Милош Ивановић, “Добри људи” у српској средњовековној држави, Историјски институт, Београд, 2017, 112.

³⁹ Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, 752.

⁴⁰ Ивановић, “Добри људи”, 124.

⁴¹ Pomen “dobrih ljudi” pojavljuje se u pismu kneza Dragiše Dinjičića knezu Vukašinu i vojvodi Vukmiru Zlatonosoviću, vezanom za Srebrenicu, kada je ona bila pod vlašću despota Stefana: Јелена Мргић, “Писмо кнеза Драгише Дињичића кнезу Вукашину и војводи Вукмиру Златносвићу, *Стари српски архив*, 6, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Филозофски факултет у Бањој Луци, Међуопштински историјски архив у Чачку, Београд, 2007, 202–203, 207. Upotrebu termina “dobri ljudi” u bosanskoj državi razjasnio je Srećko Džaja: Srećko M. Džaja, “‘Dobri Bošnjani’ i ‘boni homines’”, *Dijalog*, 1–2, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006, 105–126.

⁴² Радојчић, *Закон о рудницима*, 52–53. Pomenuto mišljenje zastupao je Sima Ćirković. Сима Ћирковић, “Збор (6)”, у: *Лексикон српског средњег века*, 227; Ћирковић, Ковачевић-Којић, Ћук, *Старо српско рударство*, 90.

⁴³ Радојчић, *Закон о рудницима*, 52; Ћирковић, Ковачевић-Којић, Ћук, *Старо српско рударство*, 88–92.

⁴⁴ Ћирковић, Ковачевић-Којић, Ћук, *Старо српско рударство*, 92. Mehmed Begović je pak izjednačio ovaj saborni sud sa onim koji se pominje u IV članu: Мехмед Беговић, “О надлежности рударских судова по Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића и турским рударским законима XV и XVI века”, у: *Споменица у част новоизабраних*

U svakom slučaju izvesno je da purgari nisu bili uključeni samo u sudske postupke koji su se ticali stanovnika sa statusom Sasa.

Položaj purgara kao gradskih magistrata koji su imali važnu ulogu u sudstvu donose i druge odredbe *Zakona Novog Brda*. Tako se u njegovom III členu navodi da im je trebala pripasti 1/3 globe koja se plaćala za “zaušnicu” i za razbijanje nosa. Predviđeno je istim članom da dobiju 1/4 kazne plaćane za *poluvraždu*.⁴⁵ Samo su vojvodi pak pripadale vansudske globe kao što su krađa, paljevina, vražda, najezda, provod ili poklad.⁴⁶ Dalje, prema XIX članu imali su pravo na 1/3 globa naplaćivanih od građana koji su prodavali vino, iznosili loj i kože iz grada, kao i od kazni za krivotvorenje novca, te prekup hleba i vina.⁴⁷ Na osnovu ovog propisa može se pretpostaviti da su učestvovali u suđenjima za kvarenje novca, mada se u odredbi posvećenoj tom predmetu ne pominju. Konačno, dobijali su i 1/3 od tržišne takse pod nazivom “vinski psunj”.⁴⁸ Napomenimo da za razliku od vojvode, knez i purgari po *Zakonu Novog Brda* nisu imali pravo na besplatne proizvode zanatlija.⁴⁹ Moguće je da pomenuti prihodi nisu bili jedini na koje su purgari imali pravo. Takav se zaključak da izvesti na osnovu pisma u kome se maja 1414. Dubrovčanin Radomir Radoslavić požalio da mu je novobrdski carinik Marin Gradić oduzeo jedan tovar žita, davši na ime toga *kastelanu* 25 perpera i pet unči srebra purgarima suprotno pravdi i

---

чланова Српске академије наука и уметности, ур. В. Мићовић, Српска академија наука и уметности, Београд, 1967, 12. Dva suda razdvajala je i Biljana Marković, mada je dala drugačije tumačenje ko je sačinjavao saborni sud za rudarska pitanja. Биљана Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Превод и правноисторијска студија*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1985, 52. Za razlikovanje pomenutih sudova založila se i Jelena Danilović. Даниловић, “Закон града Новог Брда”, 37.

⁴⁵ Радојчић, *Закон о рудницима*, 52. Nije sasvim jasno šta je mogla biti “poluvražda” ukoliko prihvatimo da je *vražda* svakako bila kazna koja se plaćala za ubistvo. Раде Михаљчић, “Вражда”, у: *Лексикон српског средњег века*, 106–107; Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Лирика, Београд, 2002, 120, 151–12, 258–259, 263–271, 276, 281, 283, 285–286, 293, 297–299, 302, 204, 307, 313, 315, 321, 333–336, 340, 363, 376, 380, 422, 440, 528–529, 533, 535, 542, 544, 554, 561, 567, 579, 585, 594–595. Poluvražda bi stoga mogla biti kazna za ranjavanje ili telesnu povredu.

⁴⁶ Ibid, 52. Za značenje termina *najezda*, *provod* i *poklad* videti: *Лексикон српског средњег века*, 427, 537–538, 588; Тарановски, *Историја српског права*, 70, 72, 271, 288, 291, 307–309, 337, 347, 370–373, 380, 384–385, 511, 526, 529, 535, 544–544, 567, 588, 595, 609.

⁴⁷ Радојчић, *Закон о рудницима*, 55; Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана*, 54.

⁴⁸ Радојчић, *Закон о рудницима*, 51.

⁴⁹ Ibid, 54.

propisima.⁵⁰ Teško je doista na osnovu ovog primera zaključiti zašto su purgari dobili novac i da li su inače imali pravo na neke prihode od carine.

Jedan od propisa *Zakona* na koji ćemo se niže osvrnuti potvrđuje odavno izneto mišljenje da je u veću bilo 12 purgara.⁵¹ Istovetan broj je imalo veće purgara i u Srebrenici, kako se može prosuditi na osnovu testamenta Vlahuše Latinice iz 1450. godine. U tom dokumentu Vlahuša je predložio da ako se njegov ortak Paoko Stipašinić ne složi s izvršiocima testamenta povodom 2.000 dukata koje mu je dugovao, tu sumu prepušta bosanskom kralju Stefanu Tomašu (1443–1461), koga moli da mu ne oprostí taj novac. Kao krajnju instancu predložio je da spor rešava dvanaest srebreničkih purgara koje označava terminima *borgesani i boni homini*.⁵² Dakle, ovde su purgari navedeni kao ličnosti od poverenja koje mogu izvršiti neku vrstu arbitraže. Upravo je to često i bila uloga osoba koje su označavane kao “dobri ljudi”.⁵³

Druge nadležnosti purgara

Zakon Novog Brda pruža nam informacije i o drugim nadležnostima purgara. Prema VIII članu zajedno s vojvodom i knezom imali su da odaberu četvoro “dobrih ljudi” čiji je zadatak bio da nadgledaju da li se kupovina i prodaja u gradu odvijaju saglasno *meri* onih koji su ih postavili. Naglašeno je da četvoro nadzornika nisu smeli određivati cene, već samo nadgledati da li se trgovina odvija onako kako su to odredili vojvoda, knez i purgari.⁵⁴ Dodaje se u narednom članu da je župljanin imao da prodaje *merom* koju su pomenuti magistrati odredili.⁵⁵ Koliko je regulisanje trgovine bilo važno, vidi se iz narednih nekoliko propisa kojima su bile određene cene hleba, mesa, drva, kože, te obućarskih i krojačkih proizvoda.⁵⁶ Time je bilo donekle suženo polje delovanja

⁵⁰ Динић, *За историју рударства* II, 75.

⁵¹ Реč је о XVIII члану. Радојчић, *Закон о рудницима*, 55.

⁵² Сима Ђирковић, “Дубровчани као предузетници у рударству Србије и Босне”, у: *Работници, војници, духовници: друштва средњовековног Балкана*, Equilibrium, Београд, 1997, 121, нап. 31, 123, 127; Динић, *За историју рударства* I, 16–17, нап. 67; Десанка Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница XIV–XV вијек*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2010, 92.

⁵³ Ивановић, “Добри људи”, 31–34, 72, 76, 80–82, 86, 89, 92, 111, 138–139.

⁵⁴ Радојчић, *Закон о рудницима*, 52–53.

⁵⁵ Ibid, 53.

⁵⁶ Ibid, 53–55.

gradskih organa vlasti po pitanju definisanja cena, mada se može pomišljati da su one bile normirane shodno njihovim merama iz ranijeg perioda. Kako je kontrola cena sprovedena, u nedostatku izvora možemo samo nagađati. Čini se verovatnim da je zadatak nadzornika bio da nepravilnosti prijave gradskim vlastima, koje su onda određivale kazne za prestupnike. Pomenuto je već da je purgarima pripadao deo globe naplaćivane za prekup hleba i vina.

Zahvaljujući dubrovačkim dokumentima poznate su nam još neke nadležnosti veća purgara. Najstariji izvor u kome se pominju purgari u Novom Brdu daje važne podatke. Dubrovčani su naime 1. oktobra 1388. uputili pismo kefaliji kneza Lazara Gojislavu i novobrdskim purgarima. Tom prilikom požalili su se da su oni vezali njihovog građanina Kudelina Dabojevića, kome su oduzeli 27 litara srebra na ime duga Ilije Predojevića. Naznačili su im da su od strane kneza Lazara obavesteni da je dug samo devet litara. Stoga su im predočili da će u vezi s ovim slučajem pisati samom knezu, te da im to neće biti pravo. Tražili su na kraju od njih odgovor da li su uzeli od Kudelina 27 litara da bi znali koliko Iliji da plate.⁵⁷ Izgleda da je u ovom slučaju primenjena mera *izma* ili *preuzama*, koja je podrazumevala da za dugove jednog Dubrovčanina bude zaplenjena imovina njegovog sugrađanina. Takvoj praksi Dubrovčani su se oštro suprotstavljali.⁵⁸ Sam termin nije spomenut u ovoj ispravi, ali je jasno da se opisana situacija pod njega može podvesti. Pomenuti Ilija je izgleda bio dužan samom knezu, te su kefalija i purgari postupali u njegovo ime, mada ne na odgovarajući način. Usled toga Dubrovčani su im naglašavali da knezu Lazaru neće biti drago kad to čuje. Navedeni slučaj nije jedinstven primer ovakvog postupanja purgara. Dubrovčanin Pirko Bolesalić požalio se februara 1438. vlastima rodnog grada kako su mu u kuću došli Paoko Bratković i Radoje Mioković sa *građanima* i pristavima, te da su ga nezakonito bacili u okove. Istakao je da se odmah požalio kako oni nemaju pravo da njega kao Dubrovčanina liše slobode. Svoje pismo uputio je u vreme dok je još uvek bio okovan. Za svoje tvrdnje naveo je i svedoke.⁵⁹ Ovde je reč o ne tako retkom slučaju gde su Dubrovčani u svoje međusobne sporove uvlačili srpske vlasti. Zato kao i u pretходnom primeru nije sasvim jasno da li su i inače purgari imali pravo da nekog uhapse. Značajno je, međutim, što se pominje da su uz sebe imali pristave.

⁵⁷ Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 168.

⁵⁸ Сима Ђирковић, “Изам” у: *Лексикон српског средњег века*, 249.

⁵⁹ Јиречек, “Споменици српски”, 80; Динић, *За историју рударства* I, 15, нап. 60.

Kao što je dobro poznato, pristav je bio važan sudski organ u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni s pomoćnim i izvršnim ovlašćenjima. Osobe koje su vršile tu funkciju uživale su *javnu veru*, usled čega je njihova reč na sudu imala snagu dokaznog sredstva. Oni su nekada imali i ulogu da zaklinju svedoke. Zato su bili neophodni za obavljanje pravnih poslova.⁶⁰ Otuda ne čudi da se pojavljuju i u opisanom slučaju. Očito je da su purgarima kao važnim organima gradske vlasti pristavi bili neophodni.

Sličan primer anagažovanja pristava u Srebrenici zabeležen je i septembra 1439. godine. Požalio se, naime, Dubrovčanin Nikola Burešić da je Vlahuša Latinica angažovao dva pristava, jednog od vojvode Radiča, drugog od purgara, sa kojima je došao njegovoj kući u Srebrenici. Pristavi su pod pretnjom velike novčane kazne, koja se podigla od 25 na 500 perpera, naložili Nikoli da odmah napusti svoju kuću i da ostavi sve stvari u njoj.⁶¹ Posredno se tako purgari ponovo pojavljuju kao izvršni organ u međusobicama Dubrovčana. Zapažamo da su njihovi pristavi očito imali pravo da zaprete i nekom vrstom mandatnih kazni kako bi sproveli svoje odluke. Naredne godine Dubrovčanin Đurađ Bogonović požalio se na Brajka Hvaovića, Radoja Radečića, Ivana Radohnića i Ivana Markovića, Bosance iz Olova, koji su mu oteli novac i robu. Ispostavilo se da je Brajko bio knez, Radoje carinik, a Ivan Marković purgar. Oni su postupili na pomenuti način u skladu s presudom koju su dobili po tužbi Božićka, nećaka Đurđa Bogonovića.⁶² Postupali su ovde, dakle, gradski magistrati istovremeno kao sudski i izvršni organi vlasti. Srebrenički knez Paoko Stipašinić zajedno sa purgarima (*burgesanis*) negde je pre aprila 1447. oduzeo čitavo imanje cariniku srpskog despota Dubrovčaninu Gunku Računatu.⁶³ U vezi s tim potrebno je napomenuti da se XVIII članom *Zakona Novog Brda* štitio dignitet vojvode, kneza, dvanaest purgara, carinika i četvoro “dobrih ljudi”, ali i momaka koji su bili u njihovoj službi. Predviđena je kazna od 10 litara ukoliko bi ih neko

⁶⁰ Душанов законик, пр. Ђорђе Бубало, Завод за уџбенике, Службени гласник, Београд, 2010, 86, 93, 95–96, 110, 114, 169, 182, 187–188, 211–212, 217; Марко Костренчић, *Fides publica (javna vera) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Српска краљевска академија, Београд, 1930, 5–6, 11, 34–35, 55–65; Тарановски, *Историја српског права*, 562–566; Андрија Веселиновић, “Пристава”, у: *Лексикон српског средњег века*, 587; Михаило Динић, *Државни сабор средњеveковне Босне*, Научна књига, Београд, 1955, 20–21.

⁶¹ Динић, *За историју рударства* I, 16, нап. 66, 100.

⁶² Ibid, 17, нап. 71.

⁶³ Ibid, 78, нап. 23.

udario, gurnuo ili počupao za kosu.⁶⁴ Pored pristava purgari su se radi sprovođenja svojih odluka mogli dakle osloniti i na momke kao neposredne izvršioce.

Da je polje delovanja purgara prilično široko, pokazuju nam još neki dubrovački dokumenti. Kada je Dubrovčanin Veseoko Babčić 18. avgusta 1423. prodao svoju kuću u Srebrenici Marinu Gučetiću, kao garanti bili su prisutni vojvoda Bogdan, knez Dobruško Latinica i purgari Vukosav, Radivoje, Divoje i Nikut, kao i ostali plemeniti ljudi (*gintilomini*) prema običajima (*usanza*) grada, kako stoji u dokumentu. Na ugovor o prodaji bio je stavljen gradski pečat.⁶⁵ Običaji grada Srebrenice koji su nama inače nepoznati,⁶⁶ čini se, kad je reč o otuđenju nepokretne imovine, bili su slični onima u Novom Brdu. Naime, prema XXI členu *Zakona Novog Brda* građani nisu smeli svoju baštinu prodati, pokloniti crkvi ili dati u zalog ili miraz bez nomičke knjige i svedočanstva protopope i “dobrih ljudi”.⁶⁷ Ovde doista ne srećemo nomika ili protopopu, ali se jasno naglašava da je o prodaji sastavljen dokument na koji je stavljen gradski pečat. Isto tako vojvoda, knez i purgari nesumnjivo su spadali u najistaknutije osobe u gradu i uz neimenovane plemenite ljude svakako su uživali osobine koje su se očekivale od “dobrih ljudi”. Načelno bi se moglo pretpostaviti da su i u ostalim gradovima gde su postojali purgari mogli biti svedoci pri zaključivanju kupoprodajnih ugovora. Vredi napomenuti da ih ne srećemo u toj ulozi u aktu kojim je 1434. monah Savatije usinio popa Bogdana i darovao mu deo svoje imovine u Novom Brdu.⁶⁸

Gradski magistrati u Srebrenici očit su se brinuli oko ispunjavanja odredbi testamenata. Svedočanstva o tome pruža ćirilski dokument koji su decembra 1447. sačinili srebrenički knezovi Mikleuš i Paoko Stipašinić,⁶⁹ zajedno s tamošnjim purgarima. Učinili su to kao potvrdu da je knez Maroje Nikulinović isplatio dug svog strica Benka Gundulića Stipanu, sinu i nasledniku Tvrdisava

⁶⁴ Радојчић, *Закон о рудницима*, 55.

⁶⁵ Čitav dokument donosi Dinić u svojoj studiji. Динић, *За историју рударства* I, Прилог II, 105–106 (18. 8. 1423).

⁶⁶ U vezi s pomenutim treba naznačiti da su iznesena različita mišljenja o tome da li je Srebrenica poput Novog Brda imala svoj gradski zakon. Pregled mišljenja sa starijom literaturom kod: Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница*, 128–129. Videti i tekst uz napomenu 34.

⁶⁷ Радојчић, *Закон о рудницима*, 56.

⁶⁸ Ђорђе Бубало, *Српски номици*, Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд, 2004, 258–259.

⁶⁹ Ovo je jedini put da se susrećemo s činjenicom da su Srebrenicom upravljala dva kneza. Pretpostavlja se da je takva situacija bila posledica činjenice da je u to vreme grad bio u nekoj vrsti ekonomskog kondominijuma između Srbije i Bosne. Динић, *За историју рударства* I, 92.

Likodrića. Sam dug je bio zabeležen u testamentu pokojnog Likodrića. Naglašava se u aktu da su obe strane želele da srebrenički knezovi i purgari sastave pismo koje će ići uz prokuru, što su oni i učinili.⁷⁰ Ponovo se, dakle, purgari, u ovom slučaju zajedno sa knezovima, pojavljuju kao osobe od poverenja. Dodajmo da ovom prilikom nisu navedena ni imena ni broj purgara. Koliko su bili važni i cenjeni, ukazuje nam i činjenica da su se 1433. povodom nekih novina koje su uvedene u Srebrenici dubrovački trgovci obratili vojvodi Bogdanu, te purgarima Stanoju i Nikoli Doberkoviću.⁷¹

Kada se 1423. Dobruško Latinica branio od optužbi jednog Dubrovčanina da mu nije isplatio svu obećanu svotu kada ga je slao despotu, naglasio je kako to nije činio u svoje ime, već kao knez Srebrenice sa svojim *sudijama*, pod kojima se svakako mislilo na purgare.⁷² Nije nam poznato zbog čega su knez i purgari slali čoveka despotu Stefanu Lazareviću. Akt nam nagoveštava poput onog vezanog za novobrdskog kefaliju i purgare iz 1388. da su lokalni organi vlasti održavali živu komunikaciju sa vladarem. Izgleda čak da su knez i purgari imali neku vrstu zajedničke gradske blagajne.⁷³ Takva hipoteza izvodi se iz istog akta s obzirom da se Dobruško Latinica pravdao da kurira Pripka nije unajmio lično, već kao knez Srebrenice zajedno sa svojim *sudijama* za potrebe mesta.⁷⁴

Način izbora purgara

Od utvrđivanja nadležnosti purgara daleko teže je razrešiti na koji su način birani i iz kog su društvenog i etničkog sloja poticali. S obzirom da je institucija purgara bila saskog porekla, ona se, čini se, s pravom posmatra kao element gradske samouprave tamo gde je postojala.⁷⁵ Stoga je jasno da oni nisu kao kefalije, knezovi ili vojvode postavljeni od strane vladara. Raspravljajući prvi o tom pitanju, Dinić je napomenuo da su u nemačkim gradovima birani od strane njihovih građana na godinu dana. Dalje je istakao da ako su Sasi dobili prilikom dolaska u Srbiju i Bosnu sva prava koja su uživali ne samo u Nemačkoj već

⁷⁰ Јиречек, “Споменици српски”, 86–87; Михаило Динић, “Три ћириловска пимса”, 168–169.

⁷¹ Динић, *За историју рударства* I, 18–19, нап. 78.

⁷² Ibid, 15, нап. 61.

⁷³ Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница*, 126.

⁷⁴ Динић, *За историју рударства* I, 15, нап. 61; Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница*, 90, нап. 70, 126.

⁷⁵ Динић, *За историју рударства* II, 74; Маловић-Ђукић, “Пургари” 604; Ђирковић, “Неостварена аутономија”, 262, 270.

i po ugarskim gradovima, verovatno je da su ih birali sami stanovnici.⁷⁶ Izneta je pretpostavka da su purgari birani na *saborima* (zborovima) na kojima su se pod rukovodstvom kneza okupljali članovi rudarske opštine.⁷⁷ Njegovi članovi su pored zaposlenih direktno u rudarstvu bili svakako i svi vlasnici rudarskih jama.⁷⁸ Koliko je ovo telo bilo važno može se naslutiti iz uvoda *Novobrdskog zakonika* u kome despot Stefan ističe da je gradski sabor zatražio od njega da donese zakon o “rupama”.⁷⁹ Pouzdan zaključak o tome da li su na njima birani purgari ne može se dati, jer nas o radu rudarskih zborova suštinski obaveštavaju samo osmanski izvori koji ne pominju purgare.⁸⁰ Pretpostavka ima osnova i u činjenici da je *sabor* imao sudske nadležnosti.⁸¹ Poznato nam je, kao što smo već izneli, i da su purgari blisko saradivali s knezom. Obe institucije bile su svakako saskog porekla. Ujedno samostalni izbor purgara mogao je biti izraz saskе autonomije. S tim u vezi vredi ponoviti da su vremenom svi uključeni u rudarsku proizvodnju nazivani Sasima. Tezi da su purgari birani od građana ide u prilog i činjenica da su to svakako morali biti najiskusniji i najugledniji njihovi predstavnici.⁸² Ukoliko i prihvatimo pomenutu hipotezu, ostaje nam pitanje ko je birao purgare u gradovima u kojima nije bilo rudarske delatnosti,

⁷⁶ Динић, *За историју рударства* I, 19.

⁷⁷ Мехмед Беговић, “Рударска баштина у Србији у XV и XVI веку”, *Глас САНУ*, CCLXXX, *Одељење друштвених наука*, књ. 15, Српска академија наука и уметности, Београд, 1971, 25; Babić, “Društvo srednjovekovne bosanske države”, 64; Ђирковић, “Збор (6)”, 227–228; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, *Старо српско рударство*, 92. Begović je inače smatrao da su na saboru birani pored purgara, i knez i vojvoda, koji su svi bili članovi gradskog veća. Kada je reč o knezovima i vojvodama, takva hipoteza, kao što je poznato, nema utemeljenje. Kneza i vojvodu postavljao je vladar. Динић, *За историју рударства* II, 73.

⁷⁸ Nicoară Beldiceanu, *Les actes de premiers sultans. Conservés dans les manuscrits Turcs de la bibliothèque nationale a Paris II, Règlements miniers: 1390–1512*, Mouton et Co., Paris – La Haye 1964, 117, 138; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, *Старо српско рударство*, 92.

⁷⁹ Радојчић, *Закон о рудницима*, 37; Ђирковић, “Збор (6)”, 227.

⁸⁰ За османске прописе види: Fehim Spaho, “Turski rudarski zakoni”, *Glasnik Zemlajskog muzeja* 25, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1913, 186–187, 189, 191, 194. Ćirković je skrenuo pažnju da u njima nema romena purgara. Ђирковић, “Збор (6)”, 227–228; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, *Старо српско рударство*, 92.

⁸¹ Beldiceanu, *Les actes de premiers sultans*, 117–118, 138–139; Ђирковић, “Збор (6)”, 227–228; Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук, *Старо српско рударство*, 92; Беговић, “О надлежности рударских судова”, 15–17.

⁸² Андрија Веселиновић, “Владарско и комунално у градовима Деспотовине”, у: *Социјална структура српских градских насеља: XII до XVIII век*, ур. Јованка Калић, Милосав Чоловић, Музеј у Смедереву – Одељење за историју Филозофског факултета у Београду, Београд – Смедерево, 1992, 130.

a ostaje potpuno nepoznato na koji su rok birani purgari. Ukoliko je Vukosav koji se javlja kao purgar u Srebrenici avgusta 1423.⁸³ identičan onome koji se pominje maja 1424,⁸⁴ reklo bi se da su tu funkciju vršili bar oko godinu dana.

* * *

Na kraju ovog odeljka neophodno je razmotriti podatke za koje je izrečeno mišljenje da se mogu odnositi na purgare. Tako je Mihailo Dinić smatrao da se na njih mogu odnositi termini *maiores civitatis* i *domini anciani dicte civitates*, koji se sreću u dva dubrovačka dokumenta iz 1440. i 1441, a tiču se Novog Brda. Akt iz aprila 1440. svedoči da je Mihoč Brajković sa *maiores civitatis* i *locumtenentes* gospodina despota optužio Pribislava Radinovića da je bio neveran, te da je pobjegao iz grada kao pobunjenik protiv despota i upravnika grada. Zbog toga mu je oduzeto neko vino od strane *maiores de civitati*.⁸⁵ Maja naredne godine Bogdan Bogonović žalio se na Maroja Radašinića. Istakao je kako je od strane Novobrđana bio donet propis da niko ne sme napustiti grad, ali da on, uvidevši opasnost, nije želeo da ostane u gradu. Predavši tajno svoju robu vrednu 30 litara Paladinu Lukareviću, otišao je u Dubrovnik. Međutim, pomenuti Maroje ga je pred *dominis ancianis* grada optužio da je pobjegao i zahvaljujući njima dokopao se njegovih stvari.⁸⁶ Može se reći da smo purgare već sretali u ulozu u kakvoj ih srećemo u ova dva dokumenta. Pitanje je zašto u ovim aktima nisu upotrebljeni neki određeniji pojmovi za predstavnike novobrđskih vlasti koji su svakako Dubrovčanima morali biti poznati. Teško je otuđa odrediti ko bi sve mogao biti označen navedenim terminima. Pored purgara u obzir dolaze knez, vojvoda, carinici i “dobri ljudi”. Postoji mogućnost da se ovde mislilo na neki širi sloj stanovništva koji je uživao određene povlastice.⁸⁷ Takođe, mora se skrenuti pažnja da su se opisani događaji odigrali u vreme kada je Novo Brdo s mukom odolevalo pritisku Osmanlija nakon prvog pada Smedereva avgusta 1439. godine. Osmanlije su ipak 27. juna 1441. zaposele Novo Brdo.⁸⁸ Da su purgari kao organ vlasti možda postojali i u Goraždu, ukazuje

⁸³ Динић, *За историју рударства* I, 106.

⁸⁴ Pominje se tada u jednoj tužbi kuća purgara Vukosava. Јиречек, “Споменици српски”, 75.

⁸⁵ Динић, *За историју рударства* I, 15–16, нап. 63.

⁸⁶ Ibid, 16, нап. 63.

⁸⁷ Babić, “Društvo srednjovekovne bosanske države”, 64.

⁸⁸ Opširnije kod: Динић, *За историју рударства* II, 59–60; Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 218, 224–225, 244–245, 254–255.

podatak da je dubrovačka vlada decembra 1449. tražila od Radoja Vinarića iz tog mesta koji se parničio s nekim Dubrovčaninom da sudu grada pod Sv. Srđem dostavi “litteras a comite de Gorasde et ab optimatibus dicti loci”.⁸⁹ Desanka Kovačević-Kojić, koja je i pronašla ovaj podatak u Dubrovačkom arhivu, konstatovala je da nije jasno šta se krije iza pojma “ab optimatibus dicti loci”, ali da se verovatno radi o nekom veću koje je sa knezom upravljalo gradskim poslovima.⁹⁰ Takvom zaključku nema se šta pridodati, jer se i u drugim mestima purgari sreću uz knezove. Kako se ipak sam termin purgari ne pominje, mora se zadržati izvestan oprez.

Društveni status i osobine purgara

Sledeće važno pitanje je odrediti iz kojih su redova birani purgari. Može se načelno pretpostaviti da su to u početku bili entički Sasi. Kasnije su to svakako bile osobe koje su uživale taj pravni status zbog vezanosti za rudarske poslove. Ukoliko prihvatimo tezu da su purgari birani na saboru (zboru), onda se može pomišljati da su se na tom položaju mogli naći i Dubrovčani. Dobro je, naime, poznato da su građani ove primorske komune bili najzastupljeniji među vlasnicima rudarskih jama.⁹¹ Ima podataka koji nedvosmisleno potvrđuju da su purgari bili iz redova domaćeg življa, mada pitanje njihovog pravnog statusa ostaje otvoreno. Protestujući zbog svog vezivanja, Pirko Bolesalić 1438. zapitao se zašto ga “Srbi” vezuju bezakonito, misleći na srebreničke purgare i njihove pristave.⁹² Naveli smo već da je 1440. Đurađ Bogonović označio kneza, carinika i purgara iz Olova kao Bosance.⁹³ Za određene purgare pak po imenu bi se moglo zaključiti da su poticali iz redova domaćeg stanovništva. To se za poslednje decenije XIV veka može reći za srebreničke purgare Cvetka i Bogavca Radanovića. Prvi je zabeležen 1381, a potonji 1395. godine.⁹⁴ Domaći ljudi mogli su biti i već pominjani srebrenički purgari Vukosav, Radivoje, Divoje i Nikut.⁹⁵ Gotovo izvesno domicilnom stanovništvu pripadao je Tomaš koji se

⁸⁹ Ковачевић-Кojiћ, “О кнезовима”, 286, нап. 59; Eadem, *Градска насеља*, 245.

⁹⁰ Ковачевић-Кojiћ, *Градска насеља*, 245–246; Eadem, “О кнезовима”, 286, нап. 59.

⁹¹ Ђирковић, “Дубровчани као предузетници”, 113–127, 130–134; Динић, *За историју рударства* I, 91; Ђирковић, Ковачевић-Кojiћ, Ђук, *Старо српско рударство*, 133–134; 159–163.

⁹² Јиречек, “Споменици српски”, 80; Ковачевић-Кojiћ, *Средњовековна Сребреница*, 124.

⁹³ Динић, *За историју рударства* I, 17, нап. 71.

⁹⁴ Ковачевић-Кojiћ, *Средњовековна Сребреница*, 123.

⁹⁵ Динић, *За историју рударства* I, 106.

1426. pominje kao purgar u Podzvoniku,⁹⁶ a i fojnički purgar Vukosav zabeležen je 1455. u jednom testamentu.⁹⁷ Da su i stranci mogli biti na ovom položaju, svedoči primer novobrdskog purgara ser Antonija iz Splita, koji je zabeležen u knjizi dužnika Mihaila Lukarevića.⁹⁸ Sumirajući izrečene podatke, moglo bi se zaključiti da su purgari većinom poticali iz redova domaćeg stanovništva, mada očito nije bilo prepreka da se među njima nađu i stranci. Koliko smo mogli zapaziti, ni za jednog od purgara nije rečeno da je Dubrovčanin, mada je bilo moguće da se oni nađu i na tom položaju. Dobro je poznato da su građani ove komune često bili knezovi Srebrenice.⁹⁹

Konačno, potrebno je razmotriti koje su osobine purgari trebali da poseduju i kom su društvenom sloju pripadali. Imajući na umu da su u testamentu Vlahuša Latinice iz 1450. označeni i kao “dobri ljudi”¹⁰⁰, jasno je da su to morale biti čestite i ugledne osobe, koje su uživale poverenje zajednice i dobro poznavale lokalne prilike.¹⁰¹ Sve su to karakteristike koje su bile izuzetno važne kako bi se obavljali poslovi iz domena gradske uprave, posebno suđenje. Na osnovu toga proističe da su oni odabirani iz istog kruga osoba kao i “dobri ljudi”, koji su zajedno s njima bili članovi sudijskog kolegijuma prema *Zakonu Novog Brda*.¹⁰² Teže je odrediti kom su društvenom sloju pripadali. Direktnih podataka o tome gotovo da nema, ali se određeni zaključci ipak mogu doneti. Naveli smo već da su prilikom rešavanja jednog spora novembra 1457. u Srebrenici pomenuti kao članovi sudijskog kolegijuma vojvoda, knez, purgari i srebrenička vlastela.¹⁰³ Nešto niže u istom aktu navedeni su kao članovi sudskog veća vojvoda, knez i vlastela.¹⁰⁴ Obrazložili smo već da je vlastela u ovom primeru bila širi pojam pod koji su potpadali i purgari. Naveden je već jedan primer vezan za Srebrenicu iz koga se može zaključiti da su purgari pripadali

⁹⁶ Ibid, 18.

⁹⁷ Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 245, 332; Eadem, “Фојница у средњем вијеку”, 122, 137.

⁹⁸ Михаило Динић, *Из дубровачког архива*, књ. 1, Научно дело, Београд, 1957, 67.

⁹⁹ Динић, *За историју рударства I*, 18, 92; Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница*, 84, 87–90, 94–95, 124–129.

¹⁰⁰ Ђирковић, “Дубровчани као предузетници”, 121, нап. 31; Динић, *За историју рударства I*, 16–17, нап. 67; Ковачевић-Којић, *Средњовековна Сребреница XIV–XV вијек*, 92.

¹⁰¹ Ивановић, “Добри људи”, 17–18, 32, 34, 54, 63, 92, 94, 96, 98, 110–124; Веселиновић, “Владарско и комунално”, 130.

¹⁰² Радојчић, *Закон о рудницима*, 52.

¹⁰³ Јиречек, “Споменици српски”, 87.

¹⁰⁴ Ibid, 87–88.

grupi plemenitih ljudi (*gintilomini*).¹⁰⁵ Ostaje zato pokušaj razjašnjavanja pitanja zašto su purgari mogli biti označeni pojmom vlastela. S tim u vezi vredni prisetiti se da je novobrdski purgar Antonije naveden titulom *ser*¹⁰⁶, koja je bila oznaka za plemića. Ta činjenica za nas nije od velike pomoći ako imamo u vidu da je Antonije bio iz Splita. Preostali po imenu poznati purgari od kojih je za većinu izvesno da su bili iz redova domaćeg stanovništva nisu zabeleženi sa pomenutom titulom. Iz vremena nakon pada Novog Brda pod vlast Osmanlija imamo primer da su u pismu Dubrovčanina Bartola Lukarevića iz decembra 1481. vojvodi od Ferare dva rudarska stručnjaka zabeležena titulom *ser* i označena kao “*centilomeni de Nova Monte*”.¹⁰⁷ Jedna od tih ličnosti Nikola Hamzović u drugim izvorima ne sreće se s navedenom titulom.¹⁰⁸ Bliži smo zato mišljenju Sime Ćirkovića da je autor pisma želeo da povisi rang lica koje je preporučivao vojvodi od Ferare. Naglasio je doista da problem ostaje otvoren, te da protiv ovog akta postoje samo argumenti *ex silentio*.¹⁰⁹ Informacije iz ovog pisma za Vladetu Petrovića još jedan su argument da se u srpskim gradovima formirao sloj gradskog plemstva.¹¹⁰ Takođe, treba reći da je Momčilo Spremić naglasio, uz navođenje više primera za reč *zentlhomini*, da Dubrovčani ne bi nikada nazvali nekoga plemićem da to zaista nije bio.¹¹¹ Opet, mora se imati na umu da su najistaknutiji stanovnici rudarskih gradova uzimali dubrovačko građanstvo, što je onemogućavalo njihovo moguće stapanje u lokalnu društvenu elitu.¹¹² Mišljenja smo, s obzirom na sve izrečeno, da se određeni broj stanovnika u gradovima Srbije i Bosne izdvojio iznad ostalih, ali da nije formirao poseban društveni sloj. Oni su imali prohodnost samo ka nižim položajima u državnoj upravi, te samim time nisu formirali slične institucije onima koje

¹⁰⁵ Vidi tekst uz napomenu 65. Динић, *За историју рударства* I, Прилог II, 106.

¹⁰⁶ Динић, *Из дубровачког архива* I, 67.

¹⁰⁷ Јорџо Тадић, “Нове вести о паду Херцеговине под турску власт”, *Зборник Филозофског факултета у Београду*, VI–2, Филозофски факултет, Београд, 1962, 133, 144; Динић, *За историју рударства* I, 6–7, нап. 30.

¹⁰⁸ Динић, *За историју рударства* I, 6–7, нап. 30.

¹⁰⁹ Ђирковић, “Неостварена аутономија”, 269.

¹¹⁰ Владета Петровић, “Друштвено раслојавање у српским средњовековним рударским градовима”, *Наша прошлост*, 12, Народни музеј Краљево, Краљево, 2011, 82–84.

¹¹¹ Spremić, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 753.

¹¹² Ђирковић, “Неостварена аутономија”, 269; Десанка Ковачевић-Којић, “Друштвена структура рударских градова”, у: *Градски живот у Србији и Босни (XIV-XV вијек)*, Историјски институт, Београд, 2007, 308–309.

su postojale u autonomnim primorskim gradovima.¹¹³ Nazivanje purgara vlastelom, čini nam se, posledica je funkcije koju su imali, a ne zato što su njeni nosioci pripadali tom sloju sami po sebi. Slično smo nedavno konstatovali i za “dobre ljude”¹¹⁴, koji su zajedno sa purgarima zbirno nazivani vlastelom. Nažalost, sem imena uglavnom ništa drugo ne znamo o ličnostima purgara. Načelno bi se stoga moglo pretpostaviti da je među njima bilo trgovaca, rudarskih stručnjaka i vlasnika rudarskih jama. Takva pretpostavka već je izrečena s naglaskom da su na funkcije u gradskoj upravi od domaćih ljudi posebno birani trgovci.¹¹⁵ To su bile svakako ličnosti od ugleda u rudarskim naseljima.

Usled nedostatka izvora nismo u mogućnosti da odgovorimo na sva pitanja u vezi sa purgarima. Dalo se ipak utvrditi da je reč o gradskim magistratima koji su uz kneza, a u srpskim gradovima i uz vojvodu, upravljali gradskim poslovima. Uz sudske nadležnosti koje su im, čini se, bile osnovne, imali su i određena izvršna ovlašćenja. Položaj purgara verovatno je bio primamljiv, jer su uživali pravo na određene prihode. Nesumnjivo je da su u početku dolazili iz redova etničkih Sasa, da bi kasnije to mogle biti osobe koje su samo uživale pravni status Sasa. Osnovana je pretpostavka da su u rudarskim gradovima birani na saborima. Potali su iz redova uglednijih građana, usled čega su tokom obavljanja svoje funkcije smatrani za vlastelu.

¹¹³ Милош Ивановић, “Добри људи’ Новобрдског законика деспота Стефана Лазаревића”, *Историјски часопис*, LXIV, Историјски институт, Београд, 2015, 180–181.

¹¹⁴ *Idem*, “Добри људи”, 117.

¹¹⁵ Ковачевић-Кojiћ, *Градска насеља*, 238; Babić, “Društvo srednjovekovne bosanske države”, 64.

THE BURGHERS (PURGARI) IN BOSNIAN AND SERBIAN MEDIEVAL TOWNS

Summary

The Saxons had a significant impact on the development of administrative arrangement in medieval Bosnian and Serbian mining towns. The council of burghers (*purgari*) in these towns was an example of such an influence. The existence of *burghers* was recorded in mining centers such as Srebrenica, Novo Brdo, Fojnica and Olovo, but also in the town of Zvornik, and possibly in Goražde. Their main competences concerned the judiciary. They represented the Trial chamber that adjudicated disputes among citizens who had the status of a Saxon. According to *The law of Novo Brdo town* from 1412, the burghers together with the duke, count and “boni homines” and chief priest (*protopopa*) participated in trials concerning higher-values disputes. One document from 1457 confirms that similar trials took place in Srebrenica. The mentioned Law informed that they had revenues from certain penalties. The Ragusan documents testified that the burghers sometimes acted as an executive authority. To perform these duties, they could rely on the *pristaldi* (*pristavi*) and servants. When Veseoko Babičić sold his house in Srebrenica to Marin Gradić in 1423, they appeared as guarantors of this act. It is assumed that the burghers were elected at the council (*sabor*) that was gathering members of the mining municipality. Their mandate lasted at least a year.

In the beginning, the burghers were probably ethnic Saxons, while later they were people who had the status of Saxons. Some documents and their names indicate that many of them came from the ranks of the local population. It seems that also the Ragusans could have been elected to this position. The burghers had to be honorable and respectable people. During the performance of this function, they were considered as nobles. The members of this council were probably merchants, mining experts and owners of mining pits.